

TOMÁŠ ČERNUŠÁK

HLAVNÍ STEREOTYPY V KORESPONDENCI PRAŽSKÉHO NUNCIA CAETANIHO Z LET 1608–1609 A JEJICH PROMĚNY*

Abstract

Stereotypical images are also present in the correspondence of the papal nuncio in Prague Antonio Caetani from the years 1608–1609. It is especially the image of the religious devout Emperor and of the dangerous Protestants. Both stereotypes did not remain constant, however they underwent in the mentioned period an interesting transformation.

Key words:

Stereotypes – Nunciatures – Papacy

Úvod

Přestože korespondence v Praze působících papežských nunciů z období vrcholícího konfesního zápasu v 16. a 17. století představuje velice zajímavý a v řadě ohledů důležitý a neocenitelný pramen, který po nezbytném kritickém zpracování poskytuje mnoho informací,¹ musí každý badatel při jejích studiu

---

* Vypracováno v rámci projektu GA ČR P405/11/0625 „Edice korespondence papežského nuncia u císařského dvora v Praze Antonia Caetaniho (září 1608 – červen 1609)“.

¹ K významu nunciaturní korespondence viz především – K o l l e r , Alexander: *Die böhmischen Länder im Spiegel der Berichte der Nuntien und kurialen Instruktionen*. In: Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740). Hgg. V. Bůžek – P. Král. Opera historica 11. České Budějovice 2006, s. 175–191; T ý ž : *Le nunziature di Germania e la loro edizioni*. In: Gli archivi della Santa Sede come fonte per la storia moderna e contemporanea. Edd. M. Sanfilippo – G. Pizzorusso. Viterbo 2001, s. 109–131.

vzít v potaz mimo jiné její určitá specifika, která mohou při nesprávném uchopení jí nabízený pohled na historické události více či méně zkreslit. Jedním z těchto specifíků je pravidelný výskyt stereotypních obrazů a vyjádření. Přestože otázky související se stereotypy v historických pramenech v době raného novověku v souvislosti s českými zeměmi bývají relativně častým tématem různých studií,² pro typ pramenů, jakým jsou právě nunciaturní depeše, dosud k detailnějšímu zpracování nedošlo – nepochybně především kvůli nedokončenému zpřístupnění těchto pramenů ve formě kritických edic. V nedávné době tak na ně pouze upozornil ve své studii Václav Bůžek, který s využitím generálních instrukcí, vydanými pro jednotlivé nuncie u císařského dvora v době pontifikátu papeže Pavla V. (1605-1621), analyzoval v nich obsažené stereotypy a to ve vztahu zejména k náboženskému životu v českých zemích a k české šlechtě.³

Skutečnost výskytu stereotypních vyjádření se však pochopitelně netýká jen generálních instrukcí, ale platí i pro pravidelnou diplomatickou korespondenci pražské nunciatury z období let 1608-1609, která je připravována pro edici. Významný úřad papežského nuncia u císařského dvora v Praze v této době zastával Antonio Caetani.⁴ Caetani se musel v době svého pražského působení, které začalo v roce 1607, potýkat s řadou vážných krizí, které nejenže ohrožovaly papežské rekatolizační a církevně-reformní plány pro české země, jak byly poměrně velkoryse koncipovány jedním

² Z řady studií viz např. – L e n d e r o v á , Milena: *Stereotyp střední Evropy v cestovních zprávách francouzských cestovatelů 17. a 18. století*. In: Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740). Edd. V. Bůžek – P. Král. Opera historica 11. České Budějovice 2006, s. 193–205; K a š p a r o v á , Jaroslava: *Čechy roku 1663 v cestopisném deníku francouzského cestovatele a učenice Balthazara de Monconys*. Minulostí Západočeského kraje 40, 2005, s. 105–137; G m i t e r e k , Henryk: *Polskie opinie o Czechach w dobie powstania 1618–1620*. In: Polaków i Czechów wizerunek wzajemny (X–XVII w.). Red. W. Iwańczak. Wrocław 2004, s. 181–193; P á n e k , Jaroslav: *Český obraz Poláků v předbělohorské době*. In: Polaków i Czechów wizerunek wzajemny (X–XVII w.). Red. W. Iwańczak. Wrocław 2004, s. 155–167; M i l l e r , Jaroslav: *Falcký mýtus. Fridrich V. a obraz české války v raně Stuartovské Anglii*. Praha 2004; Smíšek, Rostislav: *Důvěra nebo nenávisť? Obraz Španěla v korespondenci císaře Leopolda I. s knížetem Ferdinandem z Dietrichsteina*. ČMM 123, 2004, č. 1, s. 47–76.

³ B ů ž e k , Václav: *Der Heilige Stuhl und die böhmischen Länder*. In: Die Aussenbeziehungen der römischen Kurie unter Paul V. Borghese (1605–1621). Hg. A. Koller. Tübingen 2008, s. 121–141 (zde s. 135–139).

⁴ Jeho stručný životopis viz *Le istruzioni generali di Paolo V. ai diplomatici pontifici 1605–1621*. Ed. S. Giordano. Tübingen 2003, s. 162–164; *Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 16, s. 120–125.

z jeho předchůdců Francescem Bonhomim v roce 1584,⁵ ale znamenaly určité nebezpečí i pro zájmy Papežského stolce v ostatních zemích habsburského soustátí a v Německu. K těm největším patřil rozkol mezi císařem Rudolfem II. a jeho bratrem arcivévodou Matyášem v roce 1608. Oslabení moci obou Habsburků, které bylo jeho důsledkem, využili nekatoličtí stavové českých i rakouských zemí k prosazení svých náboženských požadavků.⁶ Caetani v duchu své generální instrukce vedl za této situace v českých zemích především obrannou taktiku. Ta měla za cíl udržet pozice, které si zde katolíci dosud vydobyli. K důležitým tématům jeho aktivit však patřila i snaha prosadit osobní usmíření mezi Rudolfem a Matyášem a pochopitelně zabránit jakýmkoliv ústupkům ze strany císaře Rudolfa vůči českým nekatolickým stavům jednajícím od ledna 1609 na zemském sněmu v Praze.⁷ Od jara 1609 Caetani také aktivními kroky podpořil iniciativu bavorského vévody Maxmiliána na vytvoření obranného spolku katolických vládců v Německu.⁸

Nejvýraznějšími stereotypy vyskytujícími se ve vzájemné korespondenci Caetaniho se Státním sekretariátem v Římě, v jehož čele stál vlivný kardinál-nepot Sciopio Borghese, právě v zmíněném problematickém období let 1608 – 1609, jsou dvě prezentace, které bychom mohli pracovníě předběžně nazvat jako „zbožný a horlivý císař“ a „nebezpeční protestanti“.

⁵ S t l o u k a l , Karel: *Počátky nunciatury v Praze. Bonhomini v Čechách v l. 1581–1584*. ČČH 34, 1928, s. 1–24, 237–279.

⁶ K těmto událostem z čtené literatury viz – J a n á č e k , Josef: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha 1987, s. 409–428, 435–448; V o r e l , Petr: *Velké dějiny země Koruny české*. 7. díl. Praha-Litomyšl 2005, s. 411–436; B a h l c k e , Joachim: *Regionalismus und Staatsintegration im Widerspruch*. Die Länder der Böhmisches Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526–1619). München 1994, s. 324–360; W i n k e l b a u e r , Thomas: *Ständefreiheit und Fürstenmacht*. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter. Teil 1. Wien 2003, s. 57–60.

⁷ Č e r n u š á k , Tomáš: *Nuncius Caetani a jeho obrana katolických zájmů v době před vydáním Majestátu Rudolfa II. (1608–1609)*. ČMM 128, 2009, č. 1, s. 35–46; T ý ž : *La riconciliazione tra gli Asburgo – parte del programma della diplomata papale nell'anno 1608*. In: Roma-Praha/Praha-Řím. Omaggio a Zdeňka Hledíková. Hgg. K. Bobková-Valentová – E. Doležalová – E. Chodějovská – Z. Hojda – M. Svatoš. Bolletino dell' Instituto Storico Ceco di Roma – Supplemento 2008, s. 339–344; T ý ž : *Die Papstpolitik und die Entwicklung des Bruderzwistes in der Korrespondenz des Nuntius Antonia Caetani (September 1608 – Juni 1609)*. In: Ein Bruderzwist im Hause Habsburg. Hg. V. Bůžek. Opera historica 14. České Budějovice 2010, s. 211–224; T ý ž : *Papežská politika v českých zemích za nunciatury Antonia Caetaniho (1607–1609)*. FHB 25, 2010, č. 1, s. 7–22.

⁸ Č e r n u š á k , Tomáš: *Pražská nunciatura a počátky Katolické ligy*. ČČH 108, 2010, č.1, s.114–126.

„Zbožný a horlivý císař“

Jednotliví panovníci z rodu Habsburků z doby raného novověku vycházeli ve své prezentaci z různých koncepcí. Důležitou roli přitom sehrála i prezentace s odkazy na zbožnost a víru. Autorem jednoho z vlivných spisů, kde byl Habsburkům představen křesťanský ideál panovníka, byl proslulý humanista Erasmus Rotterdamský. Spis s názvem *Institutio principis christiani* z roku 1515 byl věnovaný Karlu V., který se v té době ujímal vlády v Burgundsku. Ideální panovník se podle Erasma ve všem svém jednání podřizuje obecnému dobru, je zbožný, vzdělává se a svědomitě plní panovnické povinnosti. Existovaly však i jiné vzory, které byly jednotlivými Habsburky akceptovány a využívány v jejich prezentaci coby křesťanských vladařů a věrných synů a obránců katolické církve. Jedním z nich se pro Habsburky jako římské císaře stal například Konstantin Veliký a to zvláště s poukazem na Konstantinovy ctnosti a křesťanské zásady. Habsburkové našli pravzor zbožného panovníka i v rámci svých vlastních přímých předků z doby středověku. Stal se jím císař Rudolf I., kterému se přisuzovaly jako typické zejména dvě rodové ctnosti – zbožnost a shovívavost.⁹

Sebeprezentace hrála důležitou roli také v případě císaře Rudolfa II.. Její specifické vyjádření lze najít v díle jeho dvorního historiografa Jacoba Tytopia z Brabantska, které nese název *Symbola divina et humana*. Zde byla shromážděna hesla a devízy různých významných osobností z antiky i současnosti. Ve svazku věnovaném císařům byla vyložena i devíza Rudolfa II. ADSIT a to buď jako heslo vyjadřující jeho zbožnost nebo přízeň nebes, anebo jako heslo mobilizující do boje proti nevěřícím. Posledně jmenované téma představuje v podstatě i hlavní motiv Rudolfovy soudobé sebeprezentace. Stylizace císaře jako křesťanského rytíře a bojovníka proti nevěřícím byla vyjádřena především výtvarně a umělecky – na různých medailích, obrazech, sochách a emblémech.¹⁰

Analogické stereotypní pojetí prezentace císaře se odráží i v nunciaturní korespondenci v letech 1608-1609 a to právě ve smyslu „zbožného a horlivého císaře“. Výraznější výskyt takovýchto stereotypních formulací je patrný zvláště v roce 1609, evidentně v souvislosti s českým zemským sněmem a s úsilím nekatolických stavů o získání náboženských svobod, kterému císař relativně dlouho odolával. Byl tak pro tyto své postoje v papežských diplomatických depeších opakovaně chválen a vyzvedán jako vzorný vlád-

⁹ K problematice sebeprezentace Habsburků v raném novověku viz – B ů ž e k , Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku*. Struktury, identity, konflikty. Praha 2010, s. 157–181; C e r m a n , Ivo: *Panovník*. In: *Člověk českého raného novověku*. Hgg. V. Bůžek – P. Král. Praha 2007, s. 54–78.

¹⁰ C e r m a n , I.: *Panovník*, s. 62–63.

ce, který „*se nestará o nic jiného, než o zachování svatého náboženství*“¹¹ a jako ten, který „*při všech příležitostech ukazuje tutéž horlivost*“ a „*brání katolické náboženství celou duší*“.¹²

Ač by se vzhledem k těmto vyjádřením i s ohledem na širší historické okolnosti a tradice mohlo zdát, že relace mezi císařstvím a papežstvím byly ve vzájemném souladu, skutečnost byla poněkud složitější. Existovaly zde totiž především dva důležité sporné body, kde papežští diplomaté nacházeli u císaře jen malé pochopení. Oba dva byly častým tématem Caetaniho zpráv do Říma v letech 1608 a 1609.

Tím prvním byla skutečnost, že císař nebyl ochoten přistoupit na cestu osobního smíru se svým bratrem Matyášem. Nuncius Caetani z Prahy do Říma zejména na podzim roku 1608 opakovaně psal o tom, že císař stále doufá, že se mu podaří získat nazpět pod svoji přímou vládou ztracené země a tímto požadavkem v podstatě blokuje veškerá jednání.¹³ Jak napsal v šifře z 26. října 1608, podle informací, které získal od pražského dvora, dokonce prý císař nemyslí na nic jiného, než na pomstu Matyášovi.¹⁴ V depeši z 26. ledna 1609 pak Caetani uvedl, že přetrvávající nesvár mezi oběma Habsburky je příčinou mnoha problémů a oslabuje moc jak jednoho, tak druhého.¹⁵ Druhým důležitým problémem ve vzájemných vztazích s Římem byla neochota císaře zabývat se nějak aktivněji otázkou jeho nástupnictví v Římské říši. Císaře se pokoušel přesvědčit při svém osobním setkání s ním v červenci roku 1608 i zvláštní papežský legát kardinál Giovanni Millini, vyslaný původně do Čech napomoci s řešením sporu mezi Rudolfem a Matyášem.¹⁶ Jen

11 „*Crede fermamente Nostro Signore, che la Maestà Cesarea non procuri altro maggiormente che la conservazione della santa religione in coteste parti, (...)*.“ – Archivio Segreto Vaticano (dále jako ASV), Segr. Stato, Germania 16, f. 426v. V podobném duchu viz i ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 432v.

12 „*Da più bande si verifica quel, che Vostra Signoria scrive de la costanza di Cesare. Sono veramente pii i suoi pensieri et uniformi, poichè in tutte le occasioni mostra il medesimo zelo, onde Nostro Signore sente infinita consolazione, che in tempo pieno di miserie sia in coteste parti, che difenda la religione cattolica con tutto lo spirito.*“ – ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 444r; „*Non si può lodar a bastanza il zelo, che mostra cotesta Maestà verso la santa religione, (...)*“ – ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 445v. Podobně viz i ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 448r.

13 Viz např. ASV, Fondo Borghese, serie II, 148, f. 221r-223v, 238r-239v; serie II, 160, f. 52r-53v, 88r-90v.

14 „*Il Barone Altam mi ha detto in grande secreto, come Sua Maestà al presente non pensa ad altro che a vendicarsi dell' Arciduca Matthias (...)*“, – ASV, Fondo Borghese, serie II, 155, f. 344r.

15 „*(...) la discordia tra i due Principi è causa d'infiniti mali et indebolisce senza dubio l'uno e l'altro, (...)*.“ – ASV, Fondo Borghese, serie II, 160, f. 62r-63r.

16 Kardinál Millini však do Prahy dorazil až v červenci 1608, kdy už byla jednání mezi

však téma nástupnictví v rozhovoru započal, setkal se s Rudolfovým ostrým odmítnutím dále se jím zabývat.¹⁷ V dalších měsících se problém nástupnictví a nesmělé návrhy na jeho řešení sice v Caetaniho depeších průběžně objevovaly, k žádnému posunu v tomto směru ze strany císaře však nedošlo a celá věc víceméně ustrnula na mrtvém bodě.¹⁸ 22. června 1609 tak musel Caetani konstatovat, že obě záležitosti, tedy jak volba nástupce, tak usmíření s Matyášem, jsou „ze strany císaře zcela nepřekonatelné“.¹⁹

Na základě Caetaniho informací si rovněž Papežský stolec byl existence výše uvedených sporných bodů ve vzájemných vztazích s císařem velmi dobře vědom. Případné vyřešení stále otevřené otázky nástupnictví bylo přitom zejména v době zvýšené náboženské polarizace a vrcholícího zápasu českých nekatolíků o získání náboženských svobod v květnu a červnu 1609 ze strany Říma vnímáno jako možnost, jak „předejít současným i budoucím starostem.“²⁰ Rozdělení a spor uvnitř habsburského domu zase pro Papežský stolec znamenalo oslabení panovnické moci a tím pádem současně další komplikaci a riziko pro napjaté náboženské poměry, jelikož oba Habsburkové museli vycházet vstříc většinově nekatolických stavům, o něž se ve vzájemném sporu opřeli.²¹

Zajímavé v této souvislosti ovšem je, že zmíněná stereotypní oslava císaře a jeho zásluh o šíření a obranu katolického náboženství se v nunciaturní korespondenci objevovala i přes tyto vzájemné rozdíly a sporné body. Vy-

---

oběma Habsburky uzavřena. O jeho misi r. 1608 viz – L i n h a r t o v á , Milena: *Jednání o příchod kardinála Millina do Prahy*. In: Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám. Hgg. B. Jenšovský – B. Mendl. Praha 1932, s. 419–430; N i e d e r k o r n , Jan Paul: *Papst, Kaiser und Reich während der letzten Regierungsjahre Kaiser Rudolfs II.*. In: Die Aussenbeziehungen der römischen Kurie unter Paul V. Borghese (1605–1621). Hg. A. Koller. Tübingen 2008, s. 83–99 (zde s. 88–89).

17 *Epistulae et acta Antonii Caetani*, Ed. M. Linhartová, Pars III, Sectio 2, Praeae 1946, č. 62.

18 ASV, Fondo Borghese, serie II, 148, f. 234r-235r ; serie II, 160, f. 14r-15r; serie II, 169, f. 117r-117v.

19 „(...) *due negotii di riconciliar questa Maestà con il Re suo fratello e l'elettione del re de Romani l'habbiamo per parte dell'Imperatore insuperabili affatto* (...)“ – ASV, Fondo Borghese, serie II, 169, f. 132r-133r.

20 „*Cesare non si può liberar da gl'affanni presenti et futuri con altro mezo più prudente che con la dichiarazione del re de Romani.*“ – ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 462v-463r. Podobně viz i ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 465v-466r.

21 „*Sinché vive l'opinione, che tra Cesare et il Re Matthias non passi buona intelligenza, non sarà cosa, che non ardiscano gl'heretici di tentare et Sua Maestà Cesarea principalmente sentirà l'inquietitudine.*“ – ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 428v-429r. V podobném duchu též – ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 416v-417r; f. 426v-427r.

skyt stereotypů však není zcela jednoznačný a je patrný právě spíše v instrukcích zasílaných do Prahy ze Státního sekretariátu v Římě, v některých případech je přitom explicitně vyjádřen jejich původ přímo z vyjádření papeže Pavla V.²² Nuncius Caetani, který byl dění na pražském císařském dvoře přeci jen podstatně blíže, byl v podobných vyjádřeních mnohem střízlivější a skromnější. K císaři a zejména k jeho přístupu k uvedeným a – z hlediska papežské diplomacie neřešeným – otázkám si uchovával určitý mírně kritický odstup. Zejména neústupný postoj císaře v otázce usmíření s arcivévodou Matyášem a v nároku na navrácení ztracených zemí byl pro Caetaniho předmětem kritiky a odmítání. Vyplývá to již z jeho zpráv z 15. a 29. září 1608,²³ i z řady jiných. 26. ledna 1609 Caetani zhodnotil císařovy požadavky vůči Matyášovi jako nereálné²⁴ a v jiné depeši z téhož dne jasně shrnul své stanovisko, když napsal: „*Vždy jsem měl za nemožné, že by císař mohl znovu získat ony provincie*“.²⁵ Vinu na této situaci kladl ovšem převážně císařovým ministrům a osobám, kteří ve věci hledali vlastní osobní zájem.²⁶ Postupem času však tento svůj dosavadní názor trochu poopravil a 9. února 1609 neváhal dokonce uvést, že „*nejvíce ze všech škodí sám císař*“.²⁷ Podobně se vyjádřil rovněž 16. února, když napsal, že hlavní problém v otázce usmíření není venku, ale přímo v mysli císaře.²⁸

S takovýmto kritickým postojem přímo vůči osobě samotného císaře se v instrukcích z Říma až do konce června 1609 v podstatě nesetkáváme. Tento fakt vyplýval pravděpodobně ze skutečnosti, že na rozdíl od zmíněných kritických stanovisek nuncia Caetaniho Papežský stolec v této době hlavní vinu a odpovědnost za císařova rozhodnutí a za jeho postoje nespátroval v osobě císaře, jako spíše v jeho okolí, tedy v rádcích, kteří císaře ovlivňovali jinak, než bylo z pohledu papežské politiky vhodné a správné. Tak to ukazuje například instrukce z 30. května 1609, kde kardinál Borghese k nevyřešenému

22 Např. ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 444r.

23 ASV, Fondo Borghese, serie II, 148, f. 35r-36r, 68r-69v.

24 ASV, Fondo Borghese, serie II, 160, f. 52r-53v.

25 „*(...) ho hauto sempre per impossibile, che Sua Maestà potesse ricuperar quelle provincie (...)*“ – ASV, Fondo Borghese, serie II, 160, f. 62r-63r.

26 ASV, Fondo Borghese, serie II, 160, f. 65r-66r.

27 „*(...) ma più di tutti Sua Maestà noce a se stessa (...)*“ – ASV, Fondo Borghese, serie II, 160, f. 88r-90v.

28 „*Il negotio della riconciliazione non dovrebbe havere più difficoltà di fuori, se il mal non stasse di dentro, ciò è nella mente di Sua Maestà medesma.*“ – ASV, Fondo Borghese, serie II, 160, f. 102r-103v.

problému usmíření doslova píše, že kdo mu zabránil, „*může se nyní těšit z ovoce svých zhoubných rad*“.²⁹

Postoj Papežského stolce k osobě císaře Rudolfa se však podstatným způsobem změnil v souvislosti s vydáním jeho Majestátu ve prospěch českých nekatolíků. Vše začalo již začátkem července. Tehdy císař vyslal své tajné rady Leopolda Stralendorfa a Heřmana Attemse k nunciovi Caetanimu, aby se jeho jménem za vydání privilegia papeži omluvili. Caetani jim však při setkání tvrdě odpověděl, že císaři i všem, kteří se na vydání Majestátu podíleli, reálně hrozí exkomunikace z katolické církve.³⁰ V Římě neměli pro jednání císaře rovněž žádnou omluvu. Podle Papežského stolce se on sám zpronevěřil své přísaze zápasit za katolickou víru až k prolití vlastní krve.³¹ V dalších měsících pak byl císař v depeších z Říma opakovaně charakterizován jako slabý panovník bez patřičné autority. Je to patrné v depeši z 8. srpna, kde se o císaři píše, že „*projevil velkou slabost*“³² nebo z 3. října, kde uvádí „*je ve všech věcech pomalý a nerozhodný, s výjimkou udílení privilegií na podporu heretiků,*“ z čehož jako důsledek plyne ztráta panovnické autority.³³ V podobném duchu ostré kritiky císařovy slabosti a jeho špatných rozhodnutí zní také depeše z 10. října³⁴ a ze 7. listopadu 1609.³⁵ Stereotyp „zbožného a horlivého císaře“ se tak z nunciaturních depeší tohoto období již zcela vytratil.

²⁹ „*Chi ha impedita la riconciliazione de la Maestà Cesarea co'l Re d'Ungheria, gode hora il frutto di perniciosi consigli.*“ – ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 463r-463v. V podobném duchu viz i ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 436v: „*(...) chi consiglia cotesta Maestà a non accetar le conditioni proposte dal Re Matthias, consiglia la Maestà Sua a procurar la rovina de la Casa sua Serenissima et de la santa religione.*“

³⁰ Národní archiv Praha, Sbirka opisů – cizí archivy, Simancas, kart. 2, Baltasar de Zúñiga králi (Praga, 18. 7. 1609). Za tuto informaci děkuji Mgr. Pavlovi Markovi, Ph.D.. Totéž viz také – ASV, Segr. Stato, Germania 23, f. 11v-12r.

³¹ „*(...) veramente nissuna scusa può difendere quello, che si fa con diminutione et danno della religione cattolica, per la quale Sua Maestà dovrebbe pugnare conforme al debito et al giuramento, che ne tiene, sino all'effusione del proprio sangue, (...)*“ – ASV, Segr. Stato, Germania 23, f. 9r-10r.

³² „*(...) Sua Maestà mostrata da principio la gran debolezza (...)*“ – ASV, Fondo Borghese, serie I, 953, f. 12r-13r.

³³ „*L'Imperatore in ogni altra cosa è lento et inresoluto, fuorché a privilegi et concessioni a favor d'heretici et come, che si veda il castigo, che gli ne segue per la gran perdita d'auttorità et di reputatione et di evidente pericolo di perdere il tutto.*“ – ASV, Fondo Borghese, serie I, 953, f. 51r-52r.

³⁴ ASV, Fondo Borghese, serie I, 953, f. 57r-57v.

³⁵ „*(...) dalla debolezza dell'Imperatore sono uscite tant'altre pessime risoluzioni (...)*“ – ASV, Fondo Borghese, serie I, 953, f. 81v-82v.

„Nebezpeční protestanti“

Stálo by jistě za zcela samostatné pojednání, jak se tento další stereotyp, přítomný poměrně často v nunciaturní korespondenci Antonia Caetaniho z let 1608-1609, vlastně zrodil, ale to by přesáhlo rozsah i možnosti této studie. Jistě však nebude daleko od pravdy předpoklad, že jeho vznik byl v podstatě plodem raněnovověkého konfliktu mezi katolicismem a protestantismem a to zvláště v období po Tridentském koncilu, který jasně definoval a vymezil hranice vůči ostatním konfesím. Svou roli však jistě sehrál i faktor strachu společnosti obecně z kacířství a hereze, který je sice dobře doložitelný již ve středověku, ale v šestnáctém a na počátku 17. století dosáhl v důsledku náboženských změn této doby patrně svého rozkvětu.³⁶

V depeších nuncia Caetaniho i v instrukcích zasílaných z Říma kardinálem Borghesem tak byli protestanti opakovaně prezentováni jako nebezpečný živel, který ohrožuje katolíky a jejich zájmy a škodí jejich náboženskému projevu a vlastně i spáse jejich duší, kdekoliv se vyskytuje. Proto také v době vrcholícího zápasu českých stavů o schválení České konfese v prvním pololetí roku 1609 byl hlavní směr papežské politiky, kterou reprezentoval a prosazoval Caetani právě ve vztahu k této otázce, orientován na naprostou neústupnost a neoblomnost vůči požadavkům nekatolíků i vůči jakýmkoliv kompromisům.³⁷ Nebylo myslitelné, aby mezi oběma křesťanskými směry a jejich stoupenci existovaly nějaké formy bližšího kontaktu či snad dokonce spolupráce a vazeb. To ostatně jasně vyplývalo z častých instrukcí z Říma.³⁸ Důvodem pro tento radikální postoj byla zřejmě skutečnost, že z pohledu Papežského stolce byl jakýkoliv podíl katolíků na dohodách s protestanty předem vyloučený.³⁹ V jedné z instrukcí Caetanimu to kardinál Borghese poměrně výstižně vyjádřil slovy, že „žádná věc nemůže omluvit to, co omezuje a škodí katolickému náboženství.“⁴⁰ Odmítnutí podílet se na jakýchkoliv dohodách, kterých se měli účastnit i protestanti, představovalo i na mezinárodním poli a to zvláště od dvacátých let 17.

³⁶ K otázce strachu evropské civilizace z hereze viz – D e l u m e a u , Jean: *Strach na Západě ve 14. – 18. století*. 2. díl. Praha 1999, s. 250–276.

³⁷ Podrobněji k tomu viz moji již citovanou studii – Č e r n u š á k , T.: *Nuncius Caetani a jeho obrana*.

³⁸ Např. ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 437r, 438v.

³⁹ K o l l e r , Alexander: *Prudenza, zelo e talento. Zu Aufgaben und Profil eines nachtridentinischen Nuntius*. In: Staatsmacht und Seelenheit. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie. Hgg. R. Leeb – S. Claudine Pils – T. Winkelbauer. Wien-München 2007, s. 45–59 (zvláště s. 57–58).

⁴⁰ ASV, Segr. Stato, Germania 23, f. 9r-10r.

století výrazné omezení vlivu a významu papežské diplomacie.⁴¹ Koncepce mírové koexistence jednotlivých křesťanských směrů a „nadkonfesního křesťanství“ části šlechty, které bývají hodnoceny jako jisté české a moravské specifikum vyplývající z historického vývoje této oblasti v 15. a 16. století,⁴² tak musela být pro nuncia Caetaniho i jeho nadřízené v Římě jen těžko akceptovatelná a pochopitelná.

Výskyt konkrétních případů aplikace stereotypu „nebezpečných protestantů“ ve sledované korespondenci je velice častý. V podstatě pokaždé, když se v textech objevuje slovo „heretici“, jde vždy o spojení s nějakým nebezpečím pro katolíky. Stručně to vyjádřil v září 1608 kardinál Borghese ve své instrukci do Prahy, když napsal, že protestanti „*stále usilují o umenšení Boží úcty a využívají každou příležitost k utiskování katolíků*“.⁴³ Jako ukázka užití stereotypu „nebezpečných protestantů“ nám může posloužit několik příkladů. Jeden z nich vystupuje ve zprávách o císařem zamýšleném prodeji panství Libochovice nekatolíkovu Štěpánovi ze Šternberka, o čemž v říjnu 1608 Caetani informoval do Říma. Tím by se podle něj do nebezpečí dostali tam žijící katolíci, kterým hrozilo, že „*upadnou do rukou ďábla*“.⁴⁴ Papežský stolec nad tím vyjádřil znepokojení a své přání, aby „*duše nebyly prodány ďáblu*“.⁴⁵ Obavy z útisku katolíků ze strany protestantů se dále objevují i v depeších, které se týkaly jednání českého zemského sněmu v roce 1609 a to zvláště v období, kdy začalo být zřejmé, že císař nebude moci nekatolickým stavům v jejich náboženských požadavcích dále odolávat. Takto je to zjevné například v Caetaniho listech adresovaných do Říma z 25. května⁴⁶ a z 22. června 1609.⁴⁷ V dubnu roku 1609 pak došlo k vojenskému obsazení některých majetků špýrského biskupa ze strany falckého

⁴¹ Viz pozn. 39.

⁴² K těmto otázkám viz – V á l k a , Josef: *Tolerance či koexistence? K povaze soužití různých náboženských vyznání v českých zemích v 15. až 17. století*. *Studia Comeniana et historica* 18, 1988, s. 64–75; Týž, *Politika a nadkonfesijní křesťanství Viléma a Jana z Pernštejna*. In: *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 8.- 9. 9. 1993*. Ed. P. Vorel. Pardubice. 1995, s. 173–183.

⁴³ „*Procurano ogni di più gl'heretici di diminuire il culto divino et si servono d'ogni occasione per opprimere i Cattolici*.“ – ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 397r-397v.

⁴⁴ „*(...) io habbia fatto ogni sforzo possibile, che la venditá non si faccia ad alcuno heretico, temo nondimeno, che poco verro esaudito et è cosa da piangere essendo da 800 fuochi d'anime per la maggior parte cattoliche, che correno rischio cadere in mano del demonio*.“ – ASV, Fondo Borghese, serie II, 148, f. 87r-87v.

⁴⁵ „*(...) che non si vendano l'anime al demonio (...)*“ – ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 405v.

⁴⁶ ASV, Fondo Borghese, serie II, 169, f. 60r-63r.

⁴⁷ ASV, Fondo Borghese, serie II, 169, f. 125r-127v.

kurfírta Friedricha IV.. Byl to zase strach z toho, že protestanti v Německu již založili svůj vojenský spolek a že nyní „*chtějí učinit vše horší, vymýtit v Německu náboženství a sebrat nebohým opatům a biskupům (...) vše, co jim přijde na mysl*“;⁴⁸ jak to znepokojeně do Říma referoval nuncius Caetani 27. dubna, který v konečném důsledku vedl k papežské podpoře bavorského návrhu založit obdobný spolek katolických mocností, k čemuž pak skutečně došlo v červenci roku 1609.⁴⁹

Jasně vymezené a oddělené hranice – „my“ a „oni“ – mezi stoupenci jednotlivých konfesí, jak existovaly v představách papežských diplomatů, však byly v českém a moravském prostředí narušovány zcela konkrétními případy vzájemných osobních a společenských vazeb. Forma českého státu a komplikovanost jeho náboženských poměrů vedly řadu zdejších činitelů k hledání často nezbytných kompromisů bez ohledu na příslušnost ke katolické církvi. Velmi dobře to ukazují dva příklady z období let 1608-1609. První představuje osobnost Adama ze Šternberka, od roku 1608 nejvyššího českého purkrabího. Ten se stal v době jednání zemského sněmu v roce 1609 reprezentantem umírněných katolíků.⁵⁰ Kvůli svým postojům a snahám o smírné řešení náboženského napětí byl často terčem ostré kritiky nuncia Caetaniho, pro něhož byl v otázkách víry příliš málo odhodlaný a vlažný. Takto kriticky zaznívá jeho hodnocení v Caetaniho depeších z 2. března,⁵¹ 9. března⁵² nebo 11. května 1609.⁵³ 25. května jej Caetani obrazně popsal jako člověka, který „*se kvůli snaze o usmíření Boha s ďáblem stal nepřitelem jednoho i druhého*.“⁵⁴ Druhý zajímavý příklad představuje kauza kardinála Františka z Ditrichštejna, o níž Caetani poprvé psal do Říma dne 23. února 1609 jako o velkém skandálu a pohoršení pro „*všechny dobré*

48 „*Se l' avviso riuscirà vero, come io credo non essendo quel Principe persona da scriver una cosa per un'altra, sarà certo inditio che questi Principi heretici vogliono far alla peggio, et estermiar la religione d'Alemagna con togliere a i poveri Vescovi, et Abati, che non hanno forza, tutto quel che tornerà loro più commodo. Onde sarà necessario prima che il mal serpa più avanti stringere una lega al meglio che si può per resistere, (...)*“ – ASV, Fondo Borghese, serie II, 160, f. 257r-258r.

49 Č e r n u š á k , T.: *Pražská nunciatura*, s. 123–125.

50 Viz např. J a n á č e k , J.: *Rudolf II.*, s. 447–448.

51 „*Io non mi affligo tanto degli heretici quanto della poca fermezza de i nostri Cattolici, tra quali il Burgravio ch'è capo tituba et hora tratta di voler fare un impiastro d'un interim, hor vorrebbe, che S. M.tà concedesse qualche cosa oretenus in somma vacilla (...)*“ – ASV, Fondo Borghese, serie II, 160, f. 139r-140r.

52 ASV, Fondo Borghese, serie II, 160, f. 147r-150r.

53 ASV, Fondo Borghese, serie II, 169, f. 16r-19v.

54 „*(...)il Burgravio, che per voler accordar Dio con il diavolo s'è fatto (come si suol dire) nemico l'uno e l'altro (...)*“ – ASV, Fondo Borghese II, 169, f. 60r-63r.

katolíky“ . Podle jeho informací se totiž kardinál Ditrichštejn měl účastnit poselstva moravských stavů do Rakous, které mělo podpořit tamní protestantské stavy v jejich zápase o náboženskou svobodu.⁵⁵ V Římě vyjádřili nad jednáním kardinála rovněž výrazné znepokojení a papež reagoval zasláním zvláštního breve pro něj.⁵⁶ Koncem března se však Caetani v Praze setkal s kardinálovým sekretářem Alonsem de Salinas, který mu vysvětlil, že kvůli zvykům země se sice Ditrichštejn účastnil sněmu, kde bylo rozhodnuto o vyslání poselstva k rakouským stavům, ale že v žádném případě nesouhlasil s nějakou formou přímluvy za náboženské požadavky Rakušanů. Jeho jméno v doprovodném dokumentu moravských stavů pro rakouské stavy vystupovalo opět jen kvůli zemským zvykům. Toto vysvětlení se Caetanimu zdálo přijatelné.⁵⁷ Kardinál Borghese však již tak spokojený nebyl. Vyslovil názor, že Ditrichštejn se mohl vyhnout zasedání s heretiky, když věděl, že se bude jednat o „*bezbožné věci*“ a že se jeho jméno objevilo na místě, které nepřísluší jeho hodnosti.⁵⁸ Caetani se naposled vrátil k této kauze v depeši ze 4. května 1609, kde shrnul stav, jak jej vysvětlil kardinál Ditrichštejn: sněmu se účastnil, aby nedošlo k posílení pozic protestantů, přímluvnou instrukci ve prospěch náboženských požadavků Rakušanů však nečetl, neviděl ani nepodepsal.⁵⁹ U Papežského stolce ale klid zavládl, až když Ditrichštejn napsal papeži svou omluvu, která byla v Římě akceptována.⁶⁰

Závěr

Oba zmíněné stereotypy, které jsou v Caetaniho korespondenci z let 1608-1609 nejmýrazněji přítomné, jsou navzájem rozdílné. První z nich – pojetí „zbožného a horlivého císaře“ – prošel v průběhu času radikální proměnou a to v přímé souvislosti s vydáním Rudolfova Majestátu. Z oslaveného císaře – opory katolické církve a obránce víry – se rázem stal

⁵⁵ ASV, Fondo Borghese, serie II, 23.24, f. 112v-113r.

⁵⁶ ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 437v.

⁵⁷ ASV, Fondo Borghese, serie II, 326, f. 233r-234v.

⁵⁸ „*Poteva il S. Cardinal Dietrichstain fuggir l'occasione d'assistere a la congregazione de li heretici sapendo, che si doveva trattar di cosa impia et non potendo egli impedir la risoluzione. Apparisce il suo nome in luogo, che non conviene a la dignità, a la sua buona opinione, a la coscienza et lo scandalo dato, non ammette scusa alcuna.*“ – ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 447v.

⁵⁹ ASV, Fondo Borghese, serie II, 169, f. 3r-4r.

⁶⁰ ASV, Segr. Stato, Germania 16, f. 458v.

panovník se slabou autoritou a původní stereotyp „zbožného a horlivého císaře“ se z nunciaturní korespondence ve spojení s císařem Rudolfem II. vytratil. Druhý z uvedených stereotypů – prezentace „nebezpečných protestantů“, s nimiž katolíci nemohou mít nic společné – zůstal v nunciaturní korespondenci i nadále přítomen, avšak jeho relativně jednoznačná vyhraněnost byla na základě Caetaniho informací a zkušeností s českým a moravským prostředím určitým způsobem korigována a zmírněna. Zdůraznění a častý výskyt obou těchto stereotypů v depeších právě v uvedeném období let 1608-1609 však rozhodně nebylo náhodné, ale souviselo zcela evidentně se zmíněnou zostřenou náboženskou polarizací v souvislosti s probíhajícími událostmi v Rakousích, Čechách a Německu.

MAIN STEREOTYPES IN THE CORRESPONDENCE OF THE PAPAL NUNCIO CAETANI FROM THE YEARS 1608–1609 AND THEIR TRANSFORMATION

Although the early modern correspondence of the papal nuncios represents an important historical source, it also contains a great numbers of stereotypical images that can misrepresent the value of the presented information. In the years 1608-1609 which were characterized by a strong religious polarization in the Habsburg Monarchy and in the Holy Roman Empire, two stereotypes appear in the dispatches of the papal nuncio at the imperial court in Prague Antonio Caetani. The first one is the image of a pious Emperor who defends consequently the interests of the Roman Catholics. This stereotype is typical especially in the instructions which were sent to Prague by the Secretariat of State in Rome and this in spite of the fact, that there were some controversial questions in the relationship between the Papal court and the Emperor Rudolf II like for example the question of the succession to the throne in the Holy Roman Empire and the question of the reconciliation with the Archduke Matthias. The stereotype of a pious Emperor remained in the correspondence of Caetani till July 1609, when Rudolf yielded to the demands of the bohemian Protestant estates und signed the famous Letter of Majesty. The second stereotype is the image of dangerous Protestants, with whom any kind of cooperation was for the Roman Catholics beforehand out of the question. The Caetani's image was in the religious complicated bohemian milieu disrupted by concrete cases of mutual contacts and bonds between the members of both religious parties.

